
Milana ČERNELIĆ

Izvorni znanstveni rad

Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju
Filozofskog fakulteta, Zagreb

SLIJEDOM
BUNJEVAČKIH
ELEMENATA U
SVADBENIM
OBIČAJIMA LIKE

Bunjevci u Lici jedan su od tri ili četiri bunjevačka ogranka. S Bunjevcima s primorske strane Velebita i Velike Kapele tvore primorsko-lički ogranak. Postoje još dalmatinski i podunavski ogranci, koji su posljedica migracija u 17. stoljeću. *Ovakvu podjelu Bunjevaca postavio je još 1930. srpski etnolog Jovan Erdeljanović, koji je dugo vremena bio jedini etnolog, koji se pitanjima bunjevačkog kulturnog nasljeđa bavio komparativno, uspoređujući pojedine običaje u sva tri bunjevačka ogranka. Osim toga, posebnu pozornost je obraćao i na povijesne podatke, predaje o podrijetlu i na prezimena bunjevačkih rodova. Bez obzira na kontroverznost Erdeljanovićeve studije o Bunjevcima, koja poglavito proizlazi iz nesklada između ispravnog metodičkog pristupa problemu prošlosti bunjevačkih ogranaka i neadekvatno i tendenciozno postavljenog cilja istraživanja, ona je sve do novijeg vremena bila jedini sustavni prikaz bunjevačke pučke kulture. Povjesničari s pravom ovoj podjeli dodaju još jednu bunjevačku granu (zapadno-bosansku), s obzirom na bunjevačke tragove na prostoru jugozapadne Bosne i zapadne Hercegovine (usp. Šarić 2008.). I pojedini etnolozi upozoravali su na bunjevačke tragove na tim prostorima (poglavito na temelju potvrda etnika Bunjevac, predaja o podrijetlu), pa i nešto dalje prema jugoistoku do Crne Gore (Petrić 1966.; Filipović, 1965., 169). Brojne migracije na širem prostoru Dalmacije, Bosne i Hercegovine (iseljavanje i doseljavanje u oba smjera) opravdavaju takvu podjelu na temelju njihova geografskog razmještaja, premda bi ih se moglo promatrati i kao cjelinu zbog brojnih zajedničkih etnokulturnih značajki (usp. Bogović 1982.; Soldo 1980.; prema Alaupović-Gjeldum 1995-1996., 79; Palavestra 1987. i dr.) (Černelić 2007., 583)*

Svrha ovoga rada jest utvrditi karakteristične bunjevačke elemente na prostoru Like. Ovi običaji u primorsko-ličkih Bunjevaca slabo su istraženi, osobito u Lici. Prateći trag sasvim specifičnih elemenata, karakterističnih i za

ostale ogranke, moguće je utvrditi udjel bunjevačkih elemenata u svadbenim običajima Like, te njihova prožimanja s ostalim etnijama u višestoljetnom suživotu. Izuzmu li se izrazita bunjevačka područja u Lici, kao što su područje Lovinca, Sv. Roka i Pazarišta, bunjevački identitet manje ili više izgubio se u područjima u kojima ima povijesnih bunjevačkih tragova. Nisu dovoljno istražena ni povijesna sjećanja ni predaje o podrijetlu Bunjevaca u Lici ni njihovo kulturno naslijeđe. Na nekima bunjevačkim područjima više, na nekima manje, stanovništvo se smatra ili barem zna da pripada bunjevačkoj skupini, no tek se podrobnijim traganjem za specifičnim elementima njihove tradicijske kulture može utvrditi čine li oni dio njihove kulturne baštine. Kad se zna da se ta skupina u 17. stoljeću podijelila u nekoliko ogranaka, nije neobično da tih zajedničkih kulturnih elemenata nema mnogo, jer su se stoljećima razvijali u različitom kulturnom okruženju. Ta je različitost, međutim, tek na prvi pogled izrazita; ciljanim istraživanjima upravo određenih bunjevačkih specifičnih elemenata može im se ući u trag, a to se postiže pronalazanjem kazivača, koji znaju potvrditi takve, uglavnom već odavno potisnute elemente običaja. Te je pojedince nešto više od ostalih suseljana zanimala njihova tradicijska baština u određenim lokalitetima ili užim regijama.

Jedan od rijetkih etnologa koji se bavio istraživanjem bunjevačkog tradicijskog naslijeđa već je spomenuti etnolog Jovan Erdeljanović. U svojem ranijem radu već sam se kritički osvrnula na njegov doprinos istraživanju tradicije primorsko-ličkih Bunjevaca. Taj osvrt ću na ovome mjestu ponoviti i citirati, jer je važan za bolje razumijevanje metodičkog postupka koji primjenjujem u ovome radu, a koji se razlikuje od Erdeljanovićeve. Ispravno postavljen metodički pristup istraživanju prošlosti bunjevačkih ogranaka ovaj je autor 'među ostalim' podredio tendenciozno postavljenom cilju dokazivanja srpskog podrijetla Bunjevaca¹. Građa koju je uz pomoć svojih suradnika prikupio u južnom dijelu Like, u Gračacu i Štikadi i na području između Gospića i Lovinca, Velebitskog podgorja, Krivog Puta, sjevernijih dijelova Like, Otočkog kotara (općina Vrhovine), Ličkog Cerja i okolice Brinja važan je izvor podataka, ponajprije zbog toga što objavljene građe za to područje u vrijeme njegovih istraživanja jedva da je bilo. Ni poslije nije bilo sustavnih etnoloških istraživanja u Lici. U izlaganju građe Erdeljanović uzima u obzir podatke koji se tiču i Bunjevaca i pravoslavnog stanovništva navede-

1 O doprinosu J. Erdeljanovića istraživanju bunjevačkog podrijetla više vidi u: Černelić 2006., 273-282.

nih dijelova Like. Većina tih područja nije baš gusto naseljena Bunjevcima, dok su, pak, druga takva područja izostavljena. Erdeljanović, dakle, nije obuhvatio običaje šireg područja Like i Primorja u kojem obitavaju Bunjevci ovoga ogranka. U prikazu same građe uglavnom ne pravi razliku između srpskih i bunjevačkih običaja. Osnovna mana njegova prikaza je ta što sve iznesene činjenice pripisuje primorsko-ličkim Bunjevcima. Pritom daje opći pregled svadbenih običaja koji se odnosi na područje koje je samo dijelom bunjevačko. Stoga Erdeljanović nepravilno, ili je možda bolje reći preuopćeno, koristi pojam primorsko-lički Bunjevci. Također ne ističe činjenicu da uz Bunjevce i pravoslavno srpsko stanovništvo, čije običaje uspoređuje s bunjevačkim, na tim područjima živi i drugo hrvatsko stanovništvo različitog podrijetla. Zašto njihove običaje ne uspoređuje s bunjevačkim? U prikazu građe Erdeljanović je površan, zanemaruje etničke razlike razmatranih krajeva i svodi ih na zajednički nazivnik. Zanimljivo je da u svojim prethodnim razmatranjima prema tim pitanjima ima različit odnos. Tako, primjerice, kada razmatra govor svih bunjevačkih ogranaka ističe da se "strogo naučno uzevši ne može istina govoriti o nekom 'bunjevačkom' govoru kao jednostavnoj celini, ali se on ipak ima smatrati kao govorna grupa kojoj su mnoge osobine zajedničke i koja je ujedno deo šire jezične zajednice" (Erdeljanović 1930., 257). Jesu li iste jezične osobine kod svih skupina o čijim običajima na ovom području donosi podatke? Erdeljanović također pravilno pristupa načinu sistematiziranja i prikaza građe te naglašava: "Pošto bi nas poređenje svekolikog života i običaja Bunjevaca i suviše daleko odvelo - a ono za pitanje o njihovom poreklu nije ni potrebno - ograničeno se ovde samo na one običaje i pojave, koji su najbolje proučeni, a ujedno i vrlo karakteristični" (ibid., 184). Navedeni citati pokazuju da Erdeljanović ima dobra polazišta, međutim, pri iznošenju građe i njihovoj analizi on ih se ne pridržava u potpunosti. On govori o svadbenim običajima primorsko-ličkih Bunjevaca, a pritom ih jasno ne razlikuje od običaja ostalog hrvatskog i srpskog stanovništva ovih krajeva. Sve prikazane običaje Erdeljanović bez ikakvih ograda ubraja u bunjevačke, premda su neki od njih općeg karaktera i raširenja, pa i na ovome užem području mogu biti zajednički Bunjevcima i ostalom stanovništvu. Erdeljanović potpuno zanemaruje svoja upravo citirana polazišta i ne pravi razliku između specifičnih, posebnih i karakterističnih elemenata u svadbenim običajima Bunjevaca te općih i šire poznatih elemenata u svadbenim običajima uopće. Ova druga vrsta podataka ne može se smatrati relevantnom za uspoređivanje i utvrđivanje zajedničkog podrijetla svih bunjevačkih ogranaka. (Černelić, 2006., 275-276)

Samo usporedba specifičnih i karakterističnih elemenata u svadbenim običajima svih bunjevačkih ogrankata može uputiti na bunjevačke tragove i na područjima u kojima svijest o bunjevačkom identitetu nije jasno izražena, npr. u krajevima Like u kojima je prema povijesnim izvorima Bunjevaca bilo (usp. Pavičić 1962.). Etnički kriterij utvrđivanja identiteta ne može biti jedini u identifikaciji Bunjevaca kao etničke skupine. Jedan od načina pronalaska bunjevačkih tragova u Lici, kao i na drugim prostorima koji, međutim, za ovaj prikaz nisu relevantni, moguće je analizom upravo takvih specifičnih kulturnih elemenata. Na taj način moguće je također rasvijetliti pitanje njihova podrijetla, i načina na koji je različito etnokulturno okruženje utjecalo na njihov razvoj.

Slijedi pregled i prikaz takvih karakterističnih elemenata, koji su, kako sam već naprijed napomenula, prisutni manje ili više u sva tri bunjevačka ogranka. To su sasvim posebni, specifični elementi, a osim u Velebitskom podgorju, Primorju, Lici, rjeđe i Gorskom kotaru, širem području Dalmacije, jugozapadnoj Bosni i zapadnoj Hercegovini te u Podunavlju, pojavljuju se i u nekim regijama u međuprostoru između bunjevačkih ogrankata, dakle na prostorima njihovih migracija prema sjeveru. Njihov raspored na tome prostoru (uglavnom središnja i sjeverna Bosna, istočni panonski areal) upućuje na smjerove njihova širenja nakon odvajanja u tri ili četiri prepoznatljiva ogranka. Također, tih elemenata ima u znatnim tragovima i dalje duž južnog dinarsko-jadranskog pojasa, što je vjerojatno stariji bunjevački trag prije njihova naseljavanja na prostore zapadne Hercegovine, zapadne Bosne i Dalmacije.

U ovom prikazu specifičnih bunjevačkih elemenata u svadbenim običajima ograničit ću se na prostor Like, upozoravajući na iste elemente i u ostalim područjima koja je prema povijesnim izvorima naseljavala (i s kojih se preseljavala) skupina stanovništva označavana primorsko-ličkim Bunjevcima, dakle, planinsko zaleđe Primorja i Gorski kotar². Premda su ti elementi poznati i ostalim bunjevačkim ograncima, u ovom prikazu neće se komparativno razmatrati njihova zastupljenost izvan primorsko-ličke bunjevačke skupine.

Kako sam napomenula, sustavnih istraživanja na području Like nije bilo. Od 2002. do 2006. godine takva su se istraživanja provodila na prostoru primorskih Bunjevaca u sklopu projekta Identitet i etnogneza primorskih

2 Raspored takvih elemenata na širem prostoru Dalmatinske zagore vidi u: Černelić 2007.

Bunjevaca. Tek se na temelju arhivske građe i oskudnih, uglavnom starijih tiskanih izvora, može utvrditi relativna zastupljenost tih elemenata. Podrobnijim istraživanjima na izrazitijim bunjevačkim područjima u Lici moglo bi se više ući u trag takvim elementima. Dakle, takva ciljana istraživanja tek treba provesti.³

Specifični elementi u svadbenim običajima primorsko-ličkih Bunjevaca

Jedan od specifičnih bunjevačkih elemenata u svadbenim običajima Like jest svatovski časnik *kum*. Tek su najnovija terenska istraživanja jasno potvrdila da taj časnik ima ulogu svatovskog starješine na bunjevačkim područjima Like u Pazarištima i Sv. Roku te na području Senjskog bila u sjevernom Velebitskom podgorju, kao i prema ranijim i novijim istraživanjima u Krmpotama i Krivome Putu (Černelić 2006., 56; Lončar, Dačnik 2009., 125-128). Ovim saznanjima valja dodati podatke o gotovo kulturnom statusu kuma u Bunjevaca u Donjem Lapcu, gdje su uz Srbe bili manjina, u kojih je kum također svatovski starješina. U Lici je kum u toj ulozi potvrđen i izvan užeg bunjevačkog kraja, posebice u katoličkog stanovništva, dijelom prema kartografskim podacima i poglavito prema arhivskoj građi u Ribniku kod Gospića, u selima Gacke doline kod Otočca, ogulinskom kraju i selima ispod Plješivice u sjevernijim dijelovima Like, u Perušiću, gdje se ta kumova uloga preklapa s ulogom staroga svata. Dakle, prema dostupnim podacima iz upitnica Etnološkog atlasa⁴ i novijim terenskim ispitivanjima u arhivskoj se građi može zapaziti da je i na širem području Like kum potvrđen kao svatovski starješina, posebice u katoličkog stanovništva, dok stari svat prevladava u toj ulozi većinom u pravoslavnog stanovništva. Primjera o nedovoljno preciznom određenju uloge kuma i preklapanja njegove s ulogom staroga svata ima i u susjednom Gorskom kotaru (usp. Černelić 2006., 56-57).

3 U planu su etnološka istraživanja ličkih Bunjevaca u sklopu novoga projekta Identitet i etnokulturno oblikovanje Bunjevaca, kojim su obuhvaćena sva tri bunjevačka ogranka.

4 Upitnice su danas pohranjene na Odsjeku za etnologiju i kulturnu antropologiju (u to vrijeme samo Odsjek za etnologiju), u sklopu čijeg Etnološkog zavoda je šezdesetih godina 20. stoljeća bio osnovan Centar za pripremu Etnološkog atlasa Jugoslavije, koji je inicirao istaknuti hrvatski etnolog Branimir Baratanić (poslije: Centar za etnološku kartografiju). Etnološka kartografija je važna pomoćna tehnika u povijesno usmjerenim istraživanjima u etnologiji. Etnološka karta na temelju razmještaja kulturnih elemenata i njihovih oblika u prostoru može razotkriti tragove kulturnih veza, migracija, etnokulturnih procesa o kojima ima malo ili nema nikakvih podataka u izvorima druge vrste (usp. Belaj 1986., 120-121).

Jovan Erdeljanović je krivo zaključio da u primorsko-ličkih Bunjevaca svatovski starješina jest stari svat (Erdeljanović 1930., 233). Razlog tomu vrlo vjerojatno je taj što je Erdeljanović u svojim ispitivanjima manje obuhvaćao bunjevačka i uopće hrvatska područja u Lici, a ravnomjerno je donosio podatke za srpska naselja. Usporedno istraživanje običaja ličkog stanovništva različitog podrijetla bilo bi sasvim ispravno da su pritom cjelovito obuhvaćena bunjevačka područja. Novija ispitivanja na bunjevačkim područjima Like ili ne potvrđuju staroga svata ili potvrde njegove uloge pokazuju da je postao časnik nižega ranga; njegova se uloga miješa s onim drugih časnika. Prema tim potvrđama sasvim je sigurno da stari svat u ličkih Bunjevaca nije bio svatovski starješina ili je možda to mogao biti u vrlo davnoj prošlosti. Ni u susjednim primorskim bunjevačkim područjima stari svat kao časnik više nije poznat (usp. Černelić 2006., 57).

Zanimljiv je i širi prostorni razmještaj nekih elemenata kumove uloge, koji su potvrđeni u svim bunjevačkim ograncima, kao što su izbor krsnoga kuma za vjenčanoga i obrnuto, te kumova uloga nazdravičara, uloga nevjestina čuvara, koju u Lici najčešće dijeli s diverom, te specifični elementi vezani za iskazivanje poštovanja i počasti kumu: obveza da ga se prvoga poziva u svatove, da se svečano odlazi po njega, da ga svatovi i mladenci prate kući na kraju pira, da ga posjećuju nakon pira i nose mu darove i sl. Sporadičnih tragova tih specifičnih elemenata kumove uloge ima i na bunjevačkim područjima u Primorju i Gorskom kotaru.⁵

Većinu specifičnih bunjevačkih elemenata spominje i Erdeljanović za primorsko-ličke Bunjevce, koje novija istraživanja u Primorju i Lici potvrđuju, premda je njihova zastupljenost uglavnom sporadična.

Zanimljive su specifične pojedinosti običaja vezanih za razdoblje zaruka zbog usporedbi s ostalim bunjevačkim ograncima. Tako je u nekim krajevima Like potvrđen kao karakterističan bunjevački element obveza svekrve da pohodi buduću snahu i pritom joj nosi dar, najčešće kolač. Prevladavaju jednokratni posjeti svekrve same ili u pratnji rođakinja. Katkada se uz kolač nosi i hrana (Krausel, IEF rkp. 218 - Pavlovac). U Brlogu kod Otočca nose se i jaja, koja mogu biti utisnuta u kolač, na koji se poslažu i odjevni predmeti, a u Podumu se daje i materijal za haljinu (ibid., IEF rkp. 288). Prema starijem izvoru za po-

5 Detaljnije o ulozi kuma u pojedinim krajevima Like i o specifičnim značajkama njegove uloge u primorsko-ličkih Bunjevaca vidi u: Černelić 2006., 56-60.

druže bivše Velebitske pukovnije, svekar i svekrva nose djevojci kolač, hranu, piće i pregaču na *prsten* (zaruke); nakon toga često joj dolaze svekrva, zaova i jetrva u *oblaze* i nose joj kolača, voća, slatkiša i odjevne predmete (Bogišić 1874., 169). Slični su podaci za primorsko-ličke Bunjevce: svekrva dolazi u pratnji budućoj snahi u *oblaza(činu)* ili na *kolač*, a potom je više puta do svadbe pohodi momkova rodbina s darovima u piću i hrani (Erdeljanović 1930., 131). I u Kompolju kod Otočca žene sa svekrvom obilaze djevojku od prosidbe do svadbe s pogačom i svilenim rupcem, *zaslonom* ili kakvim drugim darom (Grčević, 2000., 410). Prema drugom izvoru za Kompolje i u Lipovlju kod Otočca te u okolici Medka potvrđeno je da momak sam nosi djevojci kolač na dar (Krauesel IEF rkp. 218; ibid. IEF rkp.288). Za okolicu Gospića spominje se samo da svekrva šalje djevojci dar na *pavenku* (Bonifačić Rožin IEF rkp. 275). Novija ispitivanja u Lici potvrdila su sličan običaj samo u Ribniku i to, čini se, noviju varijantu, budući da momak sam nosi djevojci na dar kolač i jabuke, što joj šalje njegova majka; još jedanput na dan svadbe šalje joj kolač i odjevne predmete (Černelić 1992.). Ovaj je običaj poznat i u primorskih Bunjevaca u nekim mjestima u Senjskom bilu. U Rončević Dolcu i Žuklju roditelji i rodbina momka dolazili su djevojci u posjet nedjeljom; u Žuklju su pritom donosili na dar bombone, bocu pića, katkada pečenku i ječmeni kruh. U Liskovcu su u posjet zaručnici dolazili momkovi roditelji osam ili petnaest dana prije svadbe i donosili joj darove (Birt et al. 2003., 480-481). I u Gorskom kotaru potvrđen je sličan običaj: u Moravicama svake nedjelje buduću nevjestu naizmjenično posjećuju žene iz momkove obitelji da bi se upoznale sa zaručnicom; nose joj na dar kolač, slastice i piće (Vondraček-Mesar EZ FFZ NR 86). U Liču na takav običaj postoji još samo blijedno sjećanje (ibid. EZ FFZ NR 116).

Za razliku od običaja odlaska svih svatova s mladoženjine strane po nevjestu u njezin dom prije odlaska na vjenčanje, sastajanje dviju svatovskih strana pred crkvom karakteristična je pojava poznata dijelu primorsko-ličkih Bunjevaca. Ovu specifičnu pojavu potvrđuju sporadično samo arhivski izvori za pojedine uže regije: u Drenovcu i Brlogu kod Otočca u Lici. U Primorju u Krmpotama potvrđena je samo u Starom Selu, a prema najnovijim istraživanjima taj je običaj postojao u Krivom Putu i Moravicama u Gorskom kotaru (Krauesel IEF rkp. 218; ibid. IEF rkp. 228; Černelić EZ FFZ NR 109; Ivić 2009., 157-158; Vondraček-Mesar EZ FFZ NR 86). Jedan stariji izvor potvrđuje ovu pojavu u okolici Senja: *Svatovi kod cārkeve nađu curu, i onda ju pozakone.* (Kukuljević Sakcinski 1865., 48)

Karakterističan element bunjevačke svadbe jest i obveza nevjestina brata da sestru preda nekome od mladoženjine strane (diveru, kumu ili rjeđe starome svatu). U Lici je ta pojava potvrđena i na izrazitijim bunjevačkim područjima: na Velebitu (u bivšoj Velebitskoj pukovnici), u Sv. Roku, Lovincu, Brinju i okolici Otočca (Bogišić 1874., 227; Japunčić 1998., 267; Bonifačić Rožin IEF rkp. 271; ibid. IEF rkp. 279; Krauesel IEF rkp. 288). Potvrda o tome ima također u Moravicama u Gorskom kotaru (Vondraček-Mesar EZ FFZ NR 86).

Specifičan bunjevački element u svadbenim običajima i prelaženje nevjestice preko prekrivena praga mladoženjina doma također je poznat svim bunjevačkim ograncima. Značajni su tragovi ove pojave u Lici u Josipdolu, Brinju, Kompolju i Ribniku te u Gorskom kotaru u Moravicama (Bonifačić Rožin IEF 276; ibid. IEF 279; Černelić 1992.; Vondraček-Mesar EZ FFZ NR 86). Zanimljiva je suvrstica ovoga običaja potvrđena u Štikadi u južnoj Lici: nevjestica silazeći s kola, mora stati na kruh zamotan u bijelom stolnjaku ili vreći (Erdeljanović 1930., 232).

Dužnost otkupa ukradene nevjestine obuće u primorsko-ličkih Bunjevaca ima kum ili diver. Ta je pojava potvrđena u više krajeva Like: u okolici Gospića i Otočca, u Brinju i Donjem Lapcu (Bonifačić Rožin IEF rkp. 279; ibid. IEF rkp. 327; Krauesel IEF rkp. 288; ibid. IEF rkp. 218; Mićanov-Divjak ER FFZ NR 46; Nožinić EZ FFZ NR 95). Primorski Bunjevci poznaju ovu pojavu na području Krmpota, Krivoga Puta i Senjskog bila (Černelić EZ FFZ NR 109; Ivić 2009., 126; Birt et al. 2003., 521). Običaj je dobro poznat i ostalim bunjevačkim ograncima.

U svadbenim običajima nekih krajeva Like može se slijediti trag još jednog specifičnog elementa bunjevačke svadbe. To je obveza nevjestice da tijekom pira poljubi svatove, za što najčešće dobiva uzdarje u novcu. U Lici izostaje darivanje nevjestice novcem za taj čin, s iznimkom Ivčević Kose, gdje nevjestica ljubi svatove drugog dana kada ih ispraća i od njih dobiva uzdarje u novcu, a nakon *poljevačine* ljubi za novac i susjede (Hećimović-Seselja 1985., 164). Ovaj je običaj potvrđen i u primorsko-ličkih Bunjevaca: nevjestica po dolasku u novi dom ljubi svekra, svekrvu i sve ukućane u usta, ali ne dobiva uzdarje u novcu (Erdeljanović 1930., 232). Arhivska građa potvrđuje taj običaj pred mladoženjinim domom u nekim krajevima Like (Bonifačić Rožin IEF rkp. 275; ibid. 276; Krauesel IEF rkp. 288; Tomljenović IEF rkp. 238). Traga ovome običaju, prema novijim istraživanjima, ima i na području Senjskog bila, što je potvrđeno samo u Žuklju kao stara tradicija prema kojoj je nevjestica bila dužna na piru ljubiti

samo muškarce koji su je za taj čin darivali novcem, koji je ona spremala u škrinju (Birt et al. 2003., 521).⁶

Običaj da mladenci 'najčešće pri svođenju' dijele jabuku, najčešće popola, specifičan je i u tragovima ga ima u podunavskih Bunjevaca, sporadično je potvrđen u nekim ličkim krajevima (primorsko-lički Bunjevci, Donji Lapac, okolica Otočca), a prema novijim istraživanjima bilo ga je i na području Senjskog bila (Erdeljanović 1930., 231; Rastevčić 1940., 170; Krauesel IEF rkp. 288; Bonifačić Rožin IEF rkp. 327; Birt et al. 2003., 493, 523).⁷

Zanimljiv običaj da je nepoželjan susret dviju nevjesta zasad je u Lici potvrđen samo u Pazarištima bez posebnog tumačenja (Černelić 1996.). Novija istraživanja u Senjskom bilu potvrđuju ovu pojavu samo u Liskovcu uz tumačenje da se dvije nevjeste nisu smjele vidjeti, jer će jedna od njih umrijeti (Birt et al. 2003: 514). Tako se ovo vjerovanje tumačilo i u podunavskih Bunjevaca, također samo prema jednoj potvrdi. Ovaj je običaj, dakle, potvrđen samo pojedinačno u podunavskih, ličkih i primorskih Bunjevaca, ali su te potvrde posebno značajne, jer su u svojem specifičnom obliku poznate samo u tragovima na raznim bunjevačkim stranama. Isto je vjerovanje poznato i drugdje po jugoistočnoj Europi, također razasuto i sporadično, s nešto drugačijim tumačenjima (usp. Černelić 2006., 66).

U ovome prikazu razmatrala sam samo specifične pojave svadbenih običaja koje su poznate svim bunjevačkim ograncima. Neke od njih zajednička su baština samo primorsko-ličkih Bunjevaca, poput pletenja svadbenog vijenca tzv. *pavenke*, koji je općepoznat lički običaj. Budući da je općepoznat i predstavlja značajan dio tradicijske svadbe i među primorskim Bunjencima, o kojemu kazivači rado govore, može se pretpostaviti da pripada bunjevačkom tradicijskom nasljeđu, koje je prihvaćeno i na ostalim ličkim područjima (usp. Škrbić 1998.; Birt et al. 2003., 496-503; Lončar, Dačnik 2009., 134-143).

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Na temelju prikupljenih i usustavljenih podataka s područja Like (poglavito iz arhivskih izvora) i rezultata istraživanja provedenih u sklopu projekta Identitet i etnogeneza primorskih Bunjevaca mogu se postaviti hipoteze

6 Više o ovome običaju u svih bunjevačkih ograncima u širem prostornom kontekstu jugoistočne Europe vidi u: Černelić 2006a.

7 O široj zastupljenosti ove rijetko potvrđene pojave u svadbenim običajima vidi u: Černelić 2006., 64.

za daljnja istraživanja bunjevačke problematike u Lici, i na ostalim područjima na kojima bunjevački ogranci obitavaju nakon 17. stoljeća. Slijedom utvrđenih tragova bunjevačkih elemenata u svadbenim običajima Like treba nastaviti istraživanja na bunjevačkim područjima u Lici, provjeriti jesu li oni šire zastupljeni među ličkim Bunjevcima, odnosno utvrditi je li im moguće ući u trag. Naime, često je riječ o vrlo specifičnim elementima, koje poznaju tek pojedini stariji kazivači, budući da su uglavnom već dulje vrijeme izvan običajne prakse. Analiza specifičnih bunjevačkih elemenata u svadbenim običajima Like jedan je segment njihove kulturne baštine, koji može poslužiti kao polazište za temeljitije istraživanje bunjevačkog fenomena na prostoru Like. Nadalje, utvrđivanjem zastupljenosti tih elemenata u međuprostoru između tri bunjevačka ogranka i slijedeći im tragove i na širem prostoru jugoistočne Europe, komparativnom analizom moguće je odrediti prostore etnokulturnog oblikovanja Bunjevaca u posebnu etničku skupinu te rekonstruirati približno vrijeme kada su se ti procesi događali. Istom cilju mogu pridonijeti komparativna istraživanja drugih segmenata tradicijske kulture Bunjevaca kako u Lici, tako i na ostalim bunjevačkim područjima. Etnološki rezultati mogu se i morali bi se, nadalje provjeravati, dopunjavati i potkrepjavati rezultatima istraživanja drugih srodnih znanosti, u prvome redu povijesti i lingvistike. Povijest, na temelju arhivskih i pisanih izvora, može pojasniti prošlost svih bunjevačkih ogranaka, (napose na prostoru Like, Primorja i Gorskog kotara), dok etnološka istraživanja mogu na temelju kolektivnog pamćenja i predaja (kojima se koriste i povjesničari) i tragova specifičnih kulturnih elemenata rasvijetliti posljedice povijesnih zbivanja, koja su dobrim dijelom utjecala na sudbinu primorsko-ličkih i svih ostalih bunjevačkih ogranaka.

ARHIVSKI IZVORI

Skraćenice za označavanje arhivske građe pojedinih etnoloških institucija:

IEF = Institut za etnologiju i folklor, Zagreb
EZ FFZ NR = Etnološki zavod Filozofskog fakulteta u Zagrebu - noviji rukopisi

BONIFAČIĆ ROŽIN, N. (1955), "Folklor iz Lovinca i okolice", IEF rkp. 271.

- BONIFAČIĆ ROŽIN, N. (1955), "Folklor iz okolice Gospića", IEF rkp. 275.
- BONIFAČIĆ ROŽIN, N. (1955), "Folklorna građa iz okolice Perušića i Otočca", IEF rkp. 276.
- BONIFAČIĆ ROŽIN, N. (1955), "Folklorna građa iz okolice Brinja i Josipdola", IEF rkp. 279.
- BONIFAČIĆ ROŽIN, N. (1957), "Folklorna građa iz Donjeg Lapca i okolice", IEF rkp. 327.
- ČERNELIĆ, M. (1986), "Svatovske časti (Krmpote i Krivi Put u Hrvatskom primorju)", EZ FFZ NR 109.
- KRAUESEL, N. (1955), "Folklorna građa iz okolice Medka", IEF rkp. 218.
- KRAUESEL, N. (1956), "Narodni običaji, zagonetke, praznovjerja i liječenje iz okolice Otočca", IEF rkp. 288.
- MIĆANOV DIVJAK, G. (1984), "Običaji oko sklapanja braka (Škare kod Otočca)", EZ FFZ NR 46.
- NOŽINIĆ, D. (1987), "Običaji pri sklapanju braka (Križkamenica, Stajnica kod Otočca)", EZ FFZ NR 95.
- TOMLJENOVIĆ, D. (1956), "Pastirski život i običaji u Velebitu", IEF rkp. 238.
- VONDRAČEK-MESAR, J. (1987), "Običaji pri sklapanju braka (Moravice - Gorski kotar)", EZ FFZ NR 86.
- VONDRAČEK-MESAR, J. (s. a.), "Običaji pri sklapanju braka (Lič kod Fužina)", EZ FFZ NR 116.

NEINVENTIRANA GRAĐA I TERENSKI ZAPISI

- ČERNELIĆ, M.: Terenski zapisi iz 1992. godine u Zaprešiću (kazivanja progраницe Marije Boljkovac iz Ribnika, Lika).
- ČERNELIĆ, M.: Terenski zapisi iz 1996. godine - Pazarišta u Lici. Kazivači: Kata Čačić, r. 1931., Dane Čačić, r. 1930. (Aleksinica); Marta Kolačević, r. 1024., Ora Kolačević, r. 1927. (Kalinovača); Anka Jurčić, r. 1915. (Popovača); Nada Rukavina, r. 1923., Ana Mandekić, r. 1934., Nena Čačić, r. 1945. (Velika Plana).

LITERATURA

- BELAJ, V. (1986), "Uz kartiranje podataka o običajima uz uskršnje poklade koje sadrži građa prikupljena za Etnološki atlas Jugoslavije", *Narodna umjetnost* (23), 119-123.
- BIRT, D. – JURKOVIĆ, J. – KELEMEN, P. (2003), "Život mladih, pripreme za brak i sklapanje braka na obroncima Senjskog bila", *Senjski zbornik* (30), 445-538.
- BOGIŠIĆ, V. (1874), *Zbornik sadašnjih pravnih običaja u južnih Slovena*, Zagreb.
- ČERNELIĆ, M. (2006), *Bunjevačke studije*, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju, FF-press.
- ČERNELIĆ, M. (2006a), "Specifičan način darivanja nevjeste u bunjevačkim svadbenim običajima", *Etnološka tribina* (29), 113-131.
- ČERNELIĆ, M. (2007), "Bunjevački elementi u svadbenim običajima", u: *Dalmatinska zagora – nepoznata zemlja*, Galerija Klovićevi dvori, Zagreb (str. 583-588).
- ERDELJANOVIĆ, J. (1930), *O poreklu Bunjevaca*, SANU, Beograd.
- GRČEVIĆ, J. (2000), *Kompolje, narodni život i običaji*, obradio i dovršio Milan Kranjčević, Katedra Čakavskog sabora pokrajine Gacke, Kompolje.
- HEĆIMOVIĆ-SESELJA, M. (1985): *Tradicijski život i kultura ličkoga sela Ivčević Kosa*. Zagreb.
- IVIĆ, I. (2009), "Tijek svadbe", u: *Živjeti na Krivom Putu. "Život mladih, pripreme za brak i sklapanje braka"*, sv. 3, 153-177.
- JAPUNČIĆ, M. (1998), *Taslak. Rječnik sv. Roka*, Zagreb.
- KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, I. (1865), "Pirni običaji oko Senja", u: *Danica horvatska, slavonska i dalmatinska* (12), 46-48.
- LONČAR, S. – DAČNIK, V. (2008-2009), "Predsvadbeni običaji", u: *Živjeti na Krivom Putu. "Život mladih, pripreme za brak i sklapanje braka"*, sv. 3, 105-151.
- PAVIČIĆ, S. (1941), "Seobe i naselja u Lici", *Zbornik za narodni život i običaje*, 41, HAZU, Zagreb.
- RASTEVČIĆ, V. A. (1940), "Nešto o pirnih običajih u Lici", *Etnološka istraživanja i građa* 2, Zagreb, (str. 166-172).
- ŠKRBIĆ N. (1999), "Pavenka – djevojačka večer i pletenje svadbenog vijenca", *Etnološka tribina* (22), 107-131.

SLIJEDOM BUNJEVAČKIH ELEMENATA U SVADBENIM OBIČAJIMA LIKE

Ključne riječi: primorsko-lički Bunjevci, specifični elementi, svadbeni običaji.

Nakon kraćeg uvodnog pregleda o primorsko-ličkim i ostalim ograncima etničke skupine Bunjevci, u ovome radu razmatraju se specifični bunjevački elementi u svadbenim običajima Like. Svadbeni običaji primorsko-ličkih Bunjevaca slabo su istraženi, osobito u Lici. Međutim, prateći trag sasvim specifičnih elemenata, karakterističnih i za ostale bunjevačke ogranke, moguće je utvrditi udjel bunjevačkih elemenata u svadbenim običajima Like, te njihova prožimanja s ostalim etnijama u višestoljetnom suživotu. Svrha ovoga rada jest utvrditi te karakteristične bunjevačke elemente na prostoru Like, pri čemu se komparativno razmatra i područje Gorskog kotara i Primorja, gdje bunjevačko stanovništvo čini primorsko-lički ogranak. Na temelju rezultata istraživanja dijela ovoga ogranka u sklopu projekta Identitet i etnogeneza primorskih Bunjevaca mogu se postaviti hipoteze za daljnja istraživanja bunjevačke problematike kako na prostoru Like, tako i na ostalim područjima na kojima bunjevački ogranci obitavaju nakon 17. stoljeća. Tragovi bunjevačkih elemenata u svadbenim običajima Like jedan su segment njihove kulturne baštine, a dobra su osnova za temeljitije istraživanje bunjevačkog fenomena u Lici. Utvrđivanjem zastupljenosti tih elemenata u međuprostoru između tri bunjevačka ogranka te slijedeći im tragove i na širem prostoru jugoistočne Europe, moguće je utvrditi prostore etnokulturnog oblikovanja Bunjevaca u posebnu etničku skupinu te rekonstruirati približno vrijeme kada su se ti procesi događali.

FOLLOWING THE BUNJEVCI ELEMENTS IN THE WEDDING CUSTOMS OF LIKA

Keywords: Bunjevci of the Croatian Littoral and Lika, specific elements, wedding customs.

After a brief introductory overview of the Littoral-Lika branch and other sub-groups of the Bunjevci ethnic group, the author discusses specific Bunjevci elements in the wedding customs of Lika. The wedding customs of the Littoral-Lika Bunjevci are poorly researched, especially those in Lika. However, when following the trace of some entirely specific elements, characteristic of other Bunjevci branches as well, a researcher may estimate what the share of the Bunjevci elements in the wedding customs of Lika is. In that way it is also possible to observe their intermingling with other ethnic groups in the course of their centuries-long coexistence. The aim of this paper is to establish the characteristic Bunjevci elements in the region of Lika, and then to analyze them comparatively in relation to the regions of Gorski kotar and the Croatian Littoral, since the Bunjevci population there also falls into the Littoral-Lika branch. Based on results of the research related to this branch, which was conducted in the frame of the project *Identity and Ethnogenesis of the Littoral Bunjevci*, hypotheses for the further research of the Bunjevci issues can be established, both for the region of Lika and for other spaces in which the Bunjevci branches have been living since the 17th century on. Traces of the Bunjevci elements in the wedding customs of Lika represent a segment of their cultural heritage, which provides a good basis for further research of the Bunjevci group in Lika. By analyzing the distribution of these elements in the territory among the three Bunjevci branches and by following their traces in the wider context of South East Europe, it is possible to point to the spaces of ethnic and cultural shaping of the Bunjevci into a separate ethnic group and to reconstruct approximately the period in which those processes occurred.